

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра загальноправових дисциплін

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

« Адміністративна відповідальність у сфері земельних відносин »

студента 2 курсу, 8 групи
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації «Правове забезпечення
безпеки підприємницької діяльності»

Коробко

Владислава

Володимировича

Науковий керівник
кандидат юридичних наук,
професор

Крегул Юрій
Іванович

Гарант освітньої програми
кандидат юридичних наук,
професор

Крегул Юрій
Іванович

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН	7
1.1. Сутність та зміст адміністративно-правового регулювання земельних відносин	7
1.2. Правопорушення у сфері земельних відносин та підстава адміністративної відповідальності	12
РОЗДІЛ 2 СКЛАД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН	20
2.1. Об'єкт і об'єктивна сторона адміністративного правопорушення у сфері земельних відносин	21
2.2. Суб'єкт і суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення у сфері земельних відносин	30
РОЗДІЛ 3 ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН	40
3.1. Світовий досвід правового регулювання адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин	40
3.2. Вдосконалення правового регулювання адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин	49
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54

ВСТУП

Актуальність теми. Система заходів державного примусу, застосованих до винних у випадку невиконання вимог чинного законодавства, юридична відповідальність за порушення земельного законодавства спрямована на стимулювання дотримання земельно-правових норм поновлення порушених земельних прав, а також на попередження вчинення нових правопорушень.

Згідно Земельного кодексу України громадяни та юридичні особи несуть адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства за: укладення угод з порушенням земельного законодавства; самовільне заняття земельних ділянок; псування сільськогосподарських угідь та інших земель, їх забруднення хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами; розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель; невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням; порушення строків повернення тимчасово займаних земель або невиконання обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням; знищення межових знаків; приховування від обліку і реєстрації та перекручення даних про стан земель, розміри та кількість земельних ділянок; не проведення рекультивациі порушених земель; знищення або пошкодження протиерозійних і гідротехнічних споруд, захисних насаджень; невиконання умов знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту; самовільне ухилення від проектів землеустрою; ухилення від державної реєстрації земельних ділянок та подання недостовірної інформації щодо них; порушення строку розгляду заяв щодо відведення земельних ділянок. Але навіть Земельний кодекс дає неповний перелік правопорушень, за які встановлюється відповідальність [1,552].

Адміністративна відповідальність за порушення земельного законодавства застосовується у випадках, коли:

- діянням особи порушені адміністративно-правові норми, що регулюють земельні відносини;
- у результаті порушення вимог норм адміністративного права власнику землі чи землекористувачу завдано такий збиток, що не передбачає кримінальної відповідальності;
- якщо землеробу не завдано збитків порушенням, але склалась реальна загроза заподіяння такого збитку. Законодавство передбачає широке коло заходів адміністративного примусу, що вживаються до осіб, які здійснили порушення земельного законодавства. Серед усіх заходів адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства впливовим вважається штраф [2,82].

Адміністративна відповідальність за своїм характером є важливим засобом припинення порушень земельного законодавства. Останнім часом науковці частіше заговорили про відновлювальне значення адміністративно-правового примусу. Посилення ж адміністративно-правової охорони земельних відносин сприятиме визнанню в адміністративному праві і застосуванню в практиці адміністративно-правових відновлювальних заходів, які, на відміну від адміністративних стягнень, повністю відповідають вимогам охорони прав землевласників і землекористувачів [3,164].

Невипадково вчені-адміністративісти виділяють у сфері адміністративно-правових заходів примусу саме заходи відновлювання [4, 105-110; 5, 124-128].

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають з приводу адміністративної відповідальності у сфері земельних ресурсів.

Предмет дослідження складають сутність та види адміністративно-правових порушень у сфері земельних ресурсів.

Метою дослідження є дослідження адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин, що передбачає визначення поняття та особливостей адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин, аналіз стану чинного законодавства, що стосується адміністративної

відповідальності за правопорушення у даній сфері, та визначення заходів щодо підвищення ефективності інституту адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин в Україні.

Відповідно до зазначеної мети автор визначив наступні **завдання дослідження**:

- 1) на основі аналізу теоретичних проблем, чинного законодавства України та узагальнень практики його реалізації з'ясувати сутність та зміст адміністративно-правового регулювання земельних відносин;
- 2) визначити склад адміністративного правопорушення у сфері земельних відносин;
- 3) вивчити світовий досвід правового регулювання адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин;
- 4) сформулювати пропозиції та рекомендації щодо удосконалення правового регулювання адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин;
- 5) на основі аналізу чинного законодавства України визначити підстави притягнення до адміністративної відповідальності за порушення у сфері земельних відносин.

Емпірична база дослідження представлена у вигляді актів чинного законодавства України та узагальнення практики застосування нормативно-правових актів органами влади.

Науково-теоретичне підґрунтя для виконання дослідження склали загальнотеоретичні наукові праці, розробки фахівців у галузі теорії управління, адміністративного права та земельного права – В.Б. Авер'янова, Г.О. Аксеньонка, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, Ю.П. Битяка, І.І. Веремесенка, І.А. Галагана, Е.В. Герасименка, Є.В. Додіна, І.А. Дмитренка, М.І. Єропкина, Б.В. Єрофєєва, Ю.Г. Жарикова, В.В. Зуй, І.А. Іконицької, Н.Д. Казанцева, О.П. Ключниченко, Л.В. Ковалюк, О.С. Колбасова, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.П. Коренєва, Н.І. Краснова, Б.М. Лазарєва, Д.М. Лук'янця, А.Е. Луньова, М.Я. Масленнікова, В.Л. Мунтяна, В.В. Петрова, О.О. Погрібного, О.Ф.

Скакун, Н.І. Титової, Ю.С. Шемшученка, В.К. Шкарупи, М.В. Шульги, О.М. Якуби, О.Н. Ярмиша та ін.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність методів і прийомів наукового пізнання.

Для аналізу адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин використовувалися методи аналізу та синтезу. За допомогою історико-правового методу досліджувалося виникнення адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин.

Як загальнонауковий метод використовувався системний підхід, який дозволив визначити проблемні питання адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин.

За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат щодо визначення адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин.

Визначення адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин як самостійного їх виду здійснене за допомогою елементів системного підходу та методів порівняння, абстрагування, аналізу та синтезу.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких містить по два параграфи, висновків та списку використаних джерел (всього 76 найменувань).

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

1.1. Сутність та зміст адміністративно-правового регулювання земельних відносин

Специфіка землі полягає в тому, що вона посідає особливе місце в життєдіяльності людини і є єдиним місцем для проживання людей, тварин і всіх живих організмів. Крім цього земля є найважливішим компонентом навколишнього природного середовища, постає як просторовий операційний базис, як територія держави, регіону, населеного пункту, є найголовнішим засобом виробництва в сільському господарстві й об'єктом товарного обігу, специфічним об'єктом майнових відносин [6, с. 12].

На слушний погляд С. Браткова, що досліджував дещо суміжну з нами проблематику механізму адміністративно-правового регулювання земельних відносин, сьогодні Україна перебуває на стадії активного реформування земельних відносин. Земля як елемент навколишнього природного середовища є головним чинником життєзабезпечення населення та засобом виробництва, необхідним для функціонування всіх галузей народного господарства. З огляду на це стає очевидною соціально-економічна актуальність забезпечення дбайливого й розумного ставлення до землі.

Одним із найважливіших засобів реалізації державної політики у сфері охорони й раціонального використання земельних ресурсів є створення дієвої та ефективної нормативно-правової бази, спроможної забезпечити правопорядок у сфері земельних відносин [7, с. 95].

Ця проблематика актуалізується ще й наявністю прогалин у сфері земельного законодавства, що ще раз підтверджується в працях М. Сливки: після здобуття Україною незалежності було сформовано власну законодавчу базу щодо охорони навколишнього природного середовища, а також забезпечення гарантій для кожної людини на безпечне життя та здоров'я, але

ще багато потрібно зробити, щоб привести вітчизняне законодавство відповідно до вимог європейських стандартів [8, с. 163].

Адміністративно-правові відносини позначають взаємозв'язок прав і обов'язків суб'єктів і об'єктів, які беруть у них участь, оскільки цей зв'язок пов'язаний нормами адміністративного права. У них сформована визначена правосуб'єктність, юридично виражена сукупність соціальних властивостей учасників правовідносин охорони. У загальному вигляді це можна сформулювати як право невіддільних фізичних і юридичних осіб перебувати під публічною охороною публічної адміністрації та обов'язок суб'єктів публічної адміністрації. Звідси витікає особлива специфічна форма адміністративно-правових відносин у сфері охорони прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Прийнято вважати, що основною особливістю цих відносин є їх права нерівність, оскільки суб'єкт публічної адміністрації має пріоритет своєї волі над волею всіх інших об'єктів.

Земельні відносини складаються між фізичними особами, між юридичними особами, а також між фізичними особами, юридичними особами і державою. Земельне законодавство, закріплюючи правові приписи, що регулюють ці відносини, наділяє їх відповідними правами і покладає на них певні обов'язки, а отже визнає їх суб'єктами земельних відносин. Суб'єктам будь-яких правових відносин притаманні певні якісні ознаки, які складають їх правосуб'єктність. Земельна правосуб'єктність – це можливість суб'єкта бути учасником земельних правових відносин. До складу правосуб'єктності входить земельна правоздатність, яка дає можливість суб'єкту мати земельні права та обов'язки, а також земельна дієздатність – тобто здатність суб'єкта своїми діями набувати земельні права і створювати для себе земельні обов'язки [9, с. 15].

Слід підсумувати, що висвітлені вище класичні правовідносини в адміністративному праві наявні під час адміністративно-правової охорони права на землі сільськогосподарського призначення. Найбільш яскраво це видно тоді, коли вони виступають у найпростішій елементарній формі

суб'єктивного зв'язку «суб'єкт публічної адміністрації – об'єкт публічного управління, але й тут не все так просто: коли адміністративно-правові відносини виникають з ініціативи цього об'єкта, саме він реалізує своє юридичне право, проявляючи волю, хоча і некладну, а суб'єкт публічної адміністрації в такому разі діяти владно не має права і є зобов'язальним щодо цього об'єкта управління [10].

Здобуття Україною незалежності, вихід її в сферу самостійного міжнародного спілкування, перехід на істотно нові господарські стосунки й пов'язані з цим нові форми й методи правового регулювання викликали необхідність створення заново законотворчого процесу і впровадження в життя численних нормативних актів різних рівнів. Ця проблема має загальнодержавне значення і належить до категорій національної безпеки, адже безпосередньо впливає на оптимізацію здійснення державою своїх функцій [11, с. 3].

Проблематику механізму адміністративно-правового регулювання земельних відносин намагалися розкривати в своїх працях такі вчені, як С. Гоштинар, М. Ейдельберг, П. Кулинич, О. Проніна, А. Семеряк, В. Семчик, М. Шульга, А. Юрченко, В. Юрчишин та інші, проте вони основну частину своєї уваги зосереджували на більш загальних чи суміжних питаннях.

Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни має супроводжуватися створенням безпечного стану довкілля для життєдіяльності суспільства і кожної людини, спираючись на досконалу правову систему, яка би базувалася на гуманістичних і демократичних принципах міжнародного права [12, с. 3].

Згідно з Конституцією України земля є основним національним багатством і перебуває під особливою охороною держави. Погіршення якості земель, зниження їх продуктивності та інших біосферних функцій є неприпустимими за будь-яких умов землекористування.

Державна політика щодо правового регулювання земельних відносин визначається системою правових, організаційних, економічних та інших

заходів, що мають природоохоронний, ресурсозбережний та відтворювальний характер.

Відмежовуючи елементи механізму правового регулювання від інших правових явищ, учені виділяють специфічні риси зазначеного феномену, наприклад:

- 1) інституційність (до елементів механізму правового регулювання належать засоби – те, що виражає субстанційну, статичну сторону правової системи);
- 2) конкретну функціональність (до елементів механізму правового регулювання належать правові явища, які реально функціонують) [13, с. 25].

Правове регулювання (від англ. law/juridical/legal regulation/rules) – це державне регулювання суспільних відносин шляхом установа норм права, що направляє поведінку суб'єктів права на реалізацію цілей, які висуваються суб'єктом правотворчості в певний історичний період в певній сфері життєдіяльності суспільства та держави. Правове регулювання постає як один механізм, що включає систему правових засобів, за допомогою яких забезпечується результативний правовий вплив на суспільні відносини: правові норми, правові відносини, правова відповідальність, правова свідомість, юридичні факти й акти застосування права, акти реалізації прав та обов'язків тощо.

Механізм правового регулювання приводиться в дію за допомогою конкретних методів правового регулювання, вибір яких залежить у кожному конкретному випадку від цілей правового регулювання [14, с. 673]. У своїх творах С. Алексєєв до елементів механізму правового регулювання відносить індивідуальні приписи застосування права як факультативний елемент і слушно зазначає, що часто виникає необхідність у додатковій четвертій стадії, яка або передуює виникненню правовідносин, або покликана забезпечити їх реалізацію (стадія застосування права характеризується тим, що компетентний владний орган видає владний індивідуальний акт) [15, с. 26].

На слушний погляд В. Копейчикова, сукупність правових засобів, за допомогою яких поведінка суб'єктів суспільних відносин приводиться відповідно до вимог і дозволів, що містяться у нормах права, називається механізмом правового регулювання [16, с. 220]. Термін «механізм» є досить багатограним і різновекторним та знаходить своє застосування і використовується в багатьох різноманітних сферах. Нам слід констатувати, що наразі він активно застосовується і в сучасному правознавстві.

У загально-юридичному розумінні правові форми діяльності держави – це визначений законом (юридично оформлений) порядок здійснення компетентними органами і особами юридично значущих дій, спрямованих на здійснення певних функцій. Держава здійснює функції через свій механізм шляхом використання різних форм і методів. Серед форм діяльності держави 88 пріоритетне місце посідають правові форми – юридичні засоби здійснення державних функцій. Саме в них відображається зв'язок держави і права, обов'язок держави при здійсненні своїх функцій діяти на основі права і в межах закону [17, с. 81].

Серед учених у галузі адміністративного права щодо означеної категорії існують такі підходи: В. Колпаков – зовнішній вияв конкретних дій, які здійснюють органи виконавчої влади для реалізації поставлених перед ними завдань [18, с.132]; О. Бандурка – зовнішній вияв управлінської діяльності, спосіб вираження її змісту в конкретних умовах, тобто певна управлінська дія, що має зовнішній вияв [19, с. 185]. В. Галуцько підсумовує, що державна влада не реалізується сама по собі, вона завжди втілюється в деякому зовнішньому виявленні певного змісту – через правові форми [20, с. 258].

1.2. Правопорушення у сфері земельних відносин та підстава адміністративної відповідальності

Адміністративне правопорушення у сфері земельних правовідносин, як будь-який акт вольової поведінки людини, є психофізичною єдністю зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психічної) сторін протиправного діяння.

Зовнішня сторона – це прояв людської поведінки в об'єктивній дійсності, що виражається у формі дії чи бездіяльності, спрямованої на суспільні відносини з приводу володіння, користування, розпорядження землею, її належної охорони або управління.

Внутрішня – це психічні процеси, які відбуваються у свідомості людини, характеризуючи її волю, детермінуючи протиправну поведінку у сфері земельних відносин. Саме зовнішня сторона поведінки людини належить до ознак об'єктивної сторони адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин.

Таким чином, важливим при кваліфікації діяння є визначення об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин як сукупності ознак, що визначають зовнішню сторону правопорушення і характеризують суспільно-небезпечне діяння (дію або бездіяльність), його шкідливі наслідки та причинний зв'язок між діянням та наслідками, а також місце, час, обстановку, спосіб вчинення земельного правопорушення тощо.

Під час здійснення кваліфікації адміністративного правопорушення визначаються його об'єктивні ознаки, які з погляду їх описування (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини КУ пАП можна класифікувати на обов'язкові та факультативні. Зокрема, до обов'язкових ознак адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин належить діяння у формі дії або бездіяльності. Без діяння правопорушника не може бути вчинене жодне адміністративне правопорушення. Діяння завжди або безпосередньо вказується в диспозиції статті Особливої частини КУ пАП,

або однозначно впливає з її змісту і, таким чином, виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин. Тому встановлення ознак такого діяння (дії чи бездіяльності) правопорушника є обов'язковим у кожній справі про адміністративне правопорушення у сфері земельних правовідносин.

Діяння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони адміністративного делікту у сфері земельних правовідносин – це конкретна протиправна поведінка особи, що виражається у формі дії чи бездіяльності. При цьому під дією слід розуміти активну, свідому, суспільно небезпечну, протиправну поведінку правопорушника, яка направлена на порушення встановленої заборони, правила, правової норми (наприклад, незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, незаконне використання земель державного лісового фонду, порушення правил охорони смуги відводу автомобільних шляхів тощо).

При цьому ми погоджуємося із думкою І.В. Земляної, що рефлекторні дії, що відбуваються поза контролем свідомості та не виражають волю особи, не можуть утворити дію як ознаку об'єктивної сторони адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин, а думки, наміри, почуття людини, які не знайшли зовнішнього прояву, також не визнаються дією [1, с. 360].

У свою чергу, бездіяльність – це вольова пасивна поведінка правопорушника, що полягає у невчиненні ним конкретної дії (дій), які він повинен був і міг виконати в даних конкретних умовах. Бездіяльність повинна бути суспільно небезпечною і протиправною, свідомим і вольовим актом поведінки людини.

Обов'язковою умовою адміністративної відповідальності у сфері земельних правовідносин особи за бездіяльність є наступне:

- 1) наявність у неї обов'язку діяти певним чином;
- 2) наявність у даних конкретних умовах реальної можливості діяти в такий спосіб (наприклад, порушення строку погодження (відмови у

погодженні) документації із землеустрою, порушення законодавства про Державний земельний кадастр, порушення землекористувачами правил утримання ділянок, прилеглих до автомобільних шляхів тощо).

Отже, в залежності від адміністративно-правової характеристики діяння, як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони, пропонуємо всі адміністративні правопорушення у сфері земельних правовідносин класифікувати наступним чином:

1. Адміністративні правопорушення у сфері земельних правовідносин, що вчиняються активною поведінкою (діями) правопорушника.

До таких адміністративних правопорушень можна віднести наступні: самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 53-1 КУпАП); незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 53-4 КУпАП); знищення межових знаків (ст. 56 КУпАП); незаконне використання земель державного лісового фонду (ст. 63 КУпАП); порушення правил охорони смуги відводу автомобільних шляхів (ст. 141 КУпАП).

2. Адміністративні правопорушення у сфері земельних правовідносин, що вчиняються внаслідок пасивної поведінки (бездіяльності) правопорушника, яка може мати характер одиничного акту або сукупності актів такої протиправної поведінки.

До таких адміністративних правопорушень можна віднести наступні: порушення строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою (ст. 53-5 КУпАП); порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням (ст. 54 КУпАП); порушення землекористувачами правил утримання ділянок, прилеглих до автомобільних шляхів (ст. 142 КУпАП).

3. Адміністративні правопорушення у сфері земельних правовідносин, які учиняються як активною поведінкою (діями) правопорушника, так і внаслідок його пасивної поведінки (бездіяльності).

До таких адміністративних правопорушень можна віднести наступні: псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель (ст. 52

КУпАП); порушення правил використання земель (ст. 53 КУпАП); перекручення або приховування даних державного земельного кадастру (ст. 53-2 КУпАП); зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу (ст. 53-3 КУпАП); порушення законодавства про Державний земельний кадастр (ст. 53-6 КУпАП); порушення правил землеустрою (ст. 55 КУпАП). До факультативних ознак об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин належать: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб вчинення правопорушення. Ці ознаки, фактично притаманні адміністративному правопорушенню як явищу реальної дійсності, далеко не завжди вказуються в законі про адміністративну відповідальність як ознаки конкретного складу адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин.

Таким чином, важливою факультативною ознакою об'єктивної сторони адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин, є суспільно небезпечні наслідки.

Суспільно небезпечні наслідки – це передбачені адміністративно-деліктною нормою матеріальна чи нематеріальна шкода, заподіяна протиправною дією чи бездіяльністю об'єкту посягання. Іншими словами, це шкода, що заподіяна протиправною поведінкою людини суспільним відносинам, що охороняються законом про адміністративну відповідальність.

Діяння, яке не заподіює суспільно небезпечних наслідків, немає ні підстав, ні потреби визнавати адміністративним правопорушенням. Саме тому певне діяння і передбачене законом як адміністративне правопорушення у сфері земельних правовідносин, тягне за собою неминуче суспільно небезпечні наслідки. При цьому, в залежності від наявності чи відсутності матеріальних суспільно небезпечних наслідків, розрізняють два види адміністративних правопорушень: з матеріальним складом та з формальним складом.

Для адміністративних проступків з матеріальним складом в диспозиціях статті КУпАП зазначається не тільки про діяння (дії або бездіяльності), але також про настання матеріальних суспільно небезпечних наслідків. При цьому в адміністративних правопорушеннях з формальним складом не передбачається обов'язкового встановлення шкідливих наслідків, а відповідальність настає лише за вчинення діяння (дії або бездіяльності).

Всі адміністративні правопорушення у сфері земельних правовідносин належать до правопорушень із формальним складом. При цьому визначення розміру заподіяної шкоди має тільки практичне значення для розмежування адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 53-1 КУпАП, від злочину, передбаченого ст. 197-1 КК України. Зокрема, шкода, заподіяна внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки, – це дохід (в тому числі у формі надходжень до бюджету), який могли б одержати держава, територіальна громада, а також власник землі (землекористувач) за звичайних обставин під час реалізації прав на земельну ділянку, що була зайнята [2, с. 84].

Крім того, не завжди розмір заподіяної шкоди внаслідок вчинення адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин має значення для їх відмежування від злочинів. Зокрема, немає значення розмір заподіяної шкоди при псуванні сільськогосподарських та інших земель (ст. 52 КУпАП) для його відмежування від злочину, передбаченого ст. 239 КК України, адже відмежування проводиться внаслідок виявлення таких суспільно небезпечних наслідків, як створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля, або спричинення загибелі людей, чи їх масового захворювання, або інших тяжких наслідків.

Встановлення необхідного причинного зв'язку (причинно-наслідкової залежності) між адміністративним правопорушенням у сфері земельних правовідносин, і наслідком, що настав, – значить проаналізувати, які властивості має наслідок, що настав; з'ясувати всі обставини конкретної справи, умови, що призвели до такого наслідку; оцінити роль кожної із

виявлених об'єктивних обставин, що в сукупності призвели до настання того чи іншого суспільно небезпечного наслідку.

У більшості випадків внаслідок вчинення земельного правопорушення наслідки та причина є відкритими, що дозволяє швидко їх виявляти та фіксувати у протоколі про адміністративне правопорушення, негайно оцінити діяння правопорушника і застосувати до нього визначені законом заходи адміністративного стягнення. При цьому в чинному законодавстві не визнаються причинно-випадкові зв'язки, обумовлені певним збігом у просторі і часі з діями сил, не пов'язаних причино-наслідково із адміністративними правопорушеннями або екстремальними явищами, такими як стихійні лиха, аварії, катастрофи. Наприклад, порушення посадовою особою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування встановленого законодавством строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою (ст. 53-5 КУпАП), внаслідок підпалу приміщення, в якому працює дана посадова особа, до якого могли призвести навмисні дії як цієї особи, так і іншої особи. Якщо навіть посадова особа, яка підпалила приміщення, не визнає своєї вини і відсутні свідки, то доведення її вини є фактично неможливим.

Крім того, адміністративні правопорушення у сфері земельних правовідносин характеризуються високим рівнем латентності саме через складність встановлення причинного зв'язку між діянням конкретного правопорушника і наслідками, що настали внаслідок такого діяння. Наприклад, можуть виникати труднощі при встановленні причинного зв'язку між псуванням сільськогосподарських та інших земель стічними водами, виробничими та іншими відходами (ст. 52 КУпАП), які виливаються декількома підприємствами, установами чи організаціями.

У свою чергу, спосіб вчинення адміністративного правопорушення характеризується сукупністю (системою) прийомів, методів, послідовністю дій чи використання засобів, а також знарядь, за допомогою яких досягається протиправна мета. Спосіб має важливе правове значення, якщо він є

обов'язковою ознакою складу адміністративного правопорушення, то його встановлення в справі є необхідним. Відсутність даного способу виключає склад адміністративного правопорушення.

Адміністративне правопорушення у сфері земельних правовідносин учиняються тим чи іншим способом, хоча в диспозиції окремих статей КУпАП не завжди міститься вказівка на відповідний спосіб. Наприклад, для адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 53 КУпАП, таким способом є використання земель не за цільовим призначенням, невиконання природоохоронного режиму використання земель, розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, які негативно впливають на стан земель, неправильна експлуатація, знищення або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень.

Місце вчинення адміністративного правопорушення – це певна територія або інше місце, де відбувається суспільно небезпечне діяння і настають його суспільно небезпечні наслідки. Зокрема, місце вчинення є важливою ознакою самовільного зайняття земельної ділянки (ст. 53-1 КУпАП), адже уповноваженою особою правозастосовчого органу має бути встановлено, що особа захопила конкретну земельну ділянку, на яку вона немає юридично оформленого права володіння, користування чи розпорядження.

Час вчинення адміністративного правопорушення – це певний відрізок (проміжок) часу, протягом якого відбувається суспільна небезпечне діяння і настають його суспільно небезпечні наслідки. У статтях Особливої частини КУпАП час вчинення правопорушення як ознака об'єктивної сторони описується дуже рідко. Однак час вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 53-5 КУпАП, має важливе значення для встановлення? чи не порушила посадова особа Ради Міністрів Авто або органу місцевого самоврядування встановлено законодавством строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою.

Обстановка вчинення адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин – це конкретні об’єктивно-предметні умови, в яких вчиняється земельне правопорушення. Наприклад, адміністративне правопорушення, передбачене ст. 55 КУ пАП, вчиняється в умовах використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без затверджених у випадках, визначених законом, проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь.

Під час здійснення кваліфікації адміністративного правопорушення визначаються його об’єктивні ознаки, які з погляду їх описування (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини КУ пАП можна класифікувати на обов’язкові та факультативні. Зокрема, до обов’язкових ознак адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин належить діяння у формі дії або бездіяльності.

В залежності від адміністративно-правової характеристики діяння як обов’язкової ознаки об’єктивної сторони пропонуємо всі адміністративні правопорушення у сфері земельних правовідносин класифікувати наступним чином:

- 1) адміністративні правопорушення у сфері земельних правовідносин, що вчиняються активною поведінкою (діями) правопорушника;
- 2) адміністративні правопорушення у сфері земельних правовідносин, що вчиняються внаслідок пасивної поведінки (бездіяльності) правопорушника, яка може мати характер одиничного акту або сукупності актів такої протиправної поведінки;
- 3) адміністративні правопорушення у сфері земельних правовідносин, які учиняються як активною поведінкою (діями) правопорушника, так і внаслідок його пасивної поведінки (бездіяльності).

Такі факультативні ознаки об’єктивної сторони адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин, як суспільно небезпечні наслідки, місце, час, обстановка вчинення правопорушення не впливають на

кваліфікацію, проте можуть бути враховані уповноваженою особою при визначенні розміру штрафу, який має бути стягнений із правопорушника

РОЗДІЛ 2 СКЛАД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

2.1. Об'єкт і об'єктивна сторона адміністративного правопорушення у сфері земельних відносин

Загальновідомо, що відповідальність за порушення земельного законодавства являє собою складову частину правового забезпечення раціонального використання та охорони земель, яка спрямована на стимулювання додержання земельно-правових норм, відновлення порушених прав суб'єктів, а також запобігання вчиненню земельних правопорушень.

У юридичній літературі наводиться велика кількість визначень юридичної відповідальності [1, с. 268; 2, с. 232-233; 3, с. 557 тощо], проте у цій статті автор надає перевагу визначенню юридичної відповідальності як правовідносин із примусового покладення на правопорушника додаткових обов'язків негативного характеру або позбавлення його прав у зв'язку з вчиненням правопорушення [4, с. 476].

Конституція України від 28.06.1996 у ст. 92 називає чотири види юридичної відповідальності: цивільно-правову, кримінальну, адміністративну та дисциплінарну. Крім того, останнім часом науковці виділяють ще й конституційну, фінансову, еколого-правову, земельно-правову, господарсько-правову та інші види відповідальності [4, с. 477].

Як відомо, юридична відповідальність настає за наявності відповідних підстав: фактичної (склад правопорушення) і нормативної (нормативно-правовий акт, у статтях якого зафіксована модель усіх елементів складу правопорушення) [5, с. 153]. Крім того, деякі вчені звертають увагу на те, що необхідним також є правозастосовчий акт, у якому дається об'єктивна і всебічна оцінка обставин та особи правопорушника, а також міститься юридична кваліфікація її діяння та мотивоване юридичне рішення [1, с. 272].

Тобто йдеться про третю підставу юридичної відповідальності – процесуальну підставу. Отже, фактичною підставою для притягнення особи до

юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства є вчинення нею земельного правопорушення, під яким ми розумітимемо суспільно небезпечну дію або бездіяльність, що суперечить нормам земельного права, за вчинення якої винна, деліктоздатна особа несе юридичну відповідальність.

Як відомо з теорії права [1, с. 266-268], до складу правопорушення входять чотири елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона.

Рис. 2.1 Елементи складу правопорушення

Загальним об'єктом земельного правопорушення виступають суспільні земельні відносини, що регулюються та охороняються правом; безпосереднім об'єктом є суспільні відносини у сфері використання та охорони земель (земельний правопорядок), а також земельні права та законні інтереси власників земельних ділянок та землекористувачів (рис. 2.2).

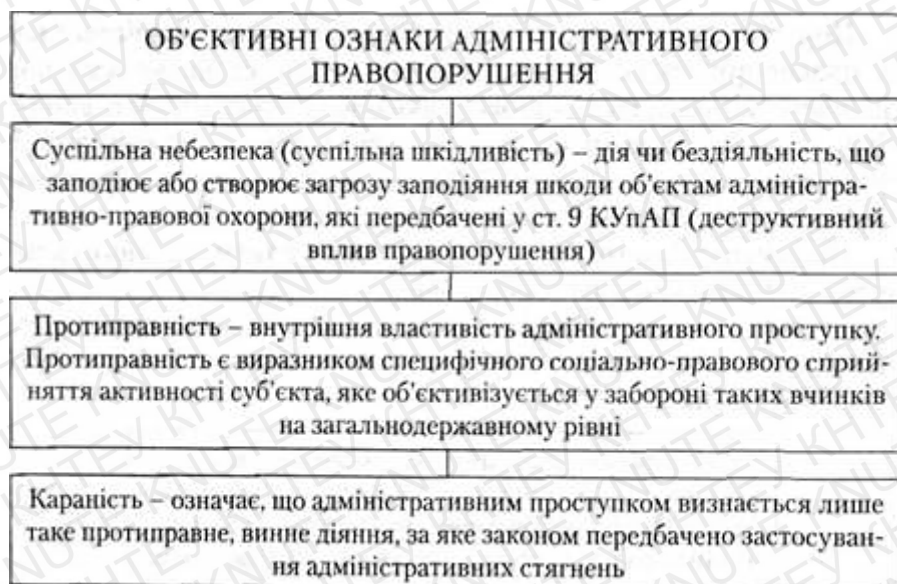

Рис. 2.2 Об'єктивні ознаки адміністративного правопорушення

Об'єктивну сторону правопорушення становлять конкретні протиправні діяння правопорушника, які можуть набувати форми як активних дій (самовільне зайняття земельної ділянки, знищення межових знаків тощо), так і бездіяльності (невиконання заходів щодо охорони земель, забруднення сільськогосподарських земель тощо).

Перелік видів порушень земельного законодавства закріплений у ч. 1 ст. 211 Земельного кодексу України від 25.10.2001 (далі – ЗК України). Згідно з цією статтею громадяни та юридичні особи несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства за такі порушення:

- самовільне зайняття земельних ділянок;
- псування, забруднення та засмічення сільськогосподарських або інших земель;
- використання земель не за цільовим призначенням; знищення межових знаків;
- непроведення рекультивації порушених земель тощо.

Більшість зазначених норм мають бланкетний характер, оскільки самі безпосередньо не встановлюють санкцій. Крім того, наведений перелік правопорушень не є вичерпним, у зв'язку з чим ч. 2 ст. 211 ЗК України передбачено, що законом може бути встановлено відповідальність і за інші порушення законодавства.

Дана стаття земельного закону справедливо критикується науковцями як така, що «ніякого регулятивного та охоронного значення не має», оскільки ніхто не може бути притягнений до відповідальності лише на підставі ч. 1 ст. 211 ЗК України; відповідальність може настати за нормами цивільного, адміністративного, кримінального або іншого законодавства, які встановлюють конкретні санкції за вказані правопорушення [4, с. 481].

Сутність більшості порушень земельного законодавства розкрита в спеціальних нормативно-правових актах. Так, відповідно до Закону України від 19.06.2003 «Про державний контроль за використанням та охороною

земель» забрудненням земель вважається накопичення в ґрунтах і ґрунтових водах внаслідок антропогенного впливу пестицидів і агрохімікатів, важких металів, радіонуклідів та інших речовин, вміст яких перевищує природний фон, що призводить до їх кількісних або якісних змін; а знищення межових знаків являє собою дії громадян, які призвели до втрати на місцевості меж земельної ділянки, внаслідок чого виникає потреба у проведенні додаткових геодезичних робіт з їх відновлення тощо.

Земельні правопорушення можна класифікувати за різними підставами:

- залежно від ступеня суспільної небезпеки на злочини та проступки;
- за суб'єктом – вчинені фізичною або юридичною особою;
- за формою вини – умисні або необережні діяння;
- за особливостями об'єктивної сторони – вчинені у формі дій або бездіяльності;
- залежно від сфери суспільних відносин – правопорушення майнового характеру чи у сфері управління тощо.

Адміністративна відповідальність застосовується за адміністративні правопорушення, під якими згідно зі ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 (далі – КУпАП) розуміється протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, що посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність. Причому вона настає лише за такі порушення, які за своїм характером не тягнуть кримінальної відповідальності.

Отже, адміністративна відповідальність настає за винні й протиправні порушення земельного законодавства, вчинені умисно або з необережності при використанні й охороні земель, що за ступенем своєї небезпеки не потребують кримінального переслідування.

Більшість складів земельних правопорушень і порядок притягнення до адміністративної відповідальності за їх вчинення встановлюється КУпАП. Зокрема, КУпАП передбачає такі підстави притягнення до адміністративної відповідальності:

- псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель ст. 52 КУпАП;
- порушення правил використання земель, у тому числі використання земель не за цільовим призначенням ст. 53 КУпАП;
- самовільне зайняття земельної ділянки ст. 53-1 КУпАП;
- перекручення або приховування даних державного земельного кадастру ст. 53-2 КУпАП;
- зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу ст. 53-3 КУпАП;
- незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель ст. 53-4 КУпАП;
- порушення строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою ст. 53-5 КУпАП;
- порушення законодавства про Державний земельний кадастр ст. 53-6 КУпАП;
- порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням ст. 54 КУпАП;
- порушення правил землеустрою ст. 55 КУпАП;
- знищення межових знаків ст. 56 КУпАП та деякі інші.

Крім того, склади адміністративних правопорушень можуть містити й інші акти законодавства (наприклад, ст. 46 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1994). У цьому разі загальні засади застосування адміністративної відповідальності визначаються також КУпАП, що прямо встановлено у його ч. 3 ст. 2.

Адміністративна відповідальність за порушення земельного законодавства покладається як на посадових осіб, так і на осіб, які вчинили проступки, не пов'язані з виконанням службових обов'язків. Відповідно до ст. 14 КУпАП посадові особи підлягають адміністративній відповідальності лише за вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних із недодержанням правил, забезпечення виконання яких входить до кола їхніх службових обов'язків.

Залежно від безпосереднього об'єкта посягання усі земельні правопорушення поділяють на дві групи: власне земельні правопорушення і земельні правопорушення екологічного характеру [2, с. 238]. До перших можуть бути віднесені такі адміністративні проступки, які порушують законні права та інтереси власників земельних ділянок та землекористувачів:

- самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 53-1 КУпАП);
- несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель (ст. 54 КУпАП);
- приховування чи перекручення даних земельного кадастру (ст. 53-2 КУпАП) тощо.

До земельних правопорушень екологічної спрямованості їх можна віднести тоді, коли їх об'єктом є земля як природний об'єкт і вчинення правопорушення пов'язане із заподіянням шкоди землі:

- псування і забруднення земель (ст. 52 КУпАП);
- порушення правил використання земель (ст. 53 КУпАП) тощо.

Проте такий поділ має умовний характер, оскільки, скажімо, таке правопорушення, як порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням (ст. 54 КУпАП), має не лише екологічні ознаки, а є й правопорушенням майнового характеру.

Найбільш поширеним порушенням земельного законодавства є самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 53-1 КУпАП), під яким згідно зі ст.

1 Закону України «Про державний контроль за використанням і охороною земель» від 19.06.2003 розуміються будь-які дії, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання у користування (оренду) або за відсутності вчиненого правочину щодо такої земельної ділянки, за винятком дій, які відповідно до закону є правомірними.

Водночас наведене визначення піддається гострій критиці з боку авторитетних учених [4, с. 485-486]. Безпосереднім об'єктом даного правопорушення виступає встановлений порядок набуття земельних ділянок.

З об'єктивної сторони самовільне зайняття земель може виражатися у вчиненні дій з огороження земельної ділянки, її освоєння, забудови тощо. Якщо самовільне зайняття землі супроводжується псуванням, забрудненням ділянки, заподіянням шкоди навколишньому середовищу, то воно може розглядатися не тільки як земельне, а й як екологічне правопорушення.

Суб'єктом виступає фізична особа. Якщо ж самовільне зайняття здійснюється на користь юридичної особи, до відповідальності підлягає притягненню відповідна посадова особа. З суб'єктивної сторони самовільне зайняття земель завжди є навмисним порушенням закону, спрямованим на заволодіння земельною ділянкою.

Відповідно до цього використання землі для складування відходів, стоянки автомашин, проїзду, що не має на меті заволодіння землею, не можна вважати самовільним зайняттям.

За самовільне зайняття земельної ділянки, по-перше, застосовується цивільно-правова реституція – така земельна ділянка повертається її законному власнику чи землекористувачу без відшкодування витрат, здійснених за час незаконного користування (ст. 212 ЗК України).

Підприємства, установи, організації та громадяни, винні у самовільному зайнятті земель, зобов'язані самостійно й за власний рахунок привести ділянку до стану, придатного для використання, відновити порушені межові знаки,

знести самовільно зведені будівлі. По-друге, самовільне зайняття земельної ділянки тягне за собою накладення штрафу в таких розмірах: на громадян – від 10 до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; на посадових осіб – від 20 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 53-1 КУпАП).

З огляду на чисельність та суспільну небезпеку самовільного зайняття земельних ділянок та самовільного будівництва, у 2007 році такі діяння були криміналізовані шляхом доповнення Кримінального кодексу України (далі – КК України) від 05.04.2001 статтею 197-1. Тому виникає питання щодо розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки, традиційним критерієм якого виступає ступінь суспільної небезпеки вказаного правопорушення [3, с. 570].

За відсутності ознак злочину, передбаченого ст. 197-1 КК України, відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки може наставати за ст. 53-1 КУпАП. Найбільш поширеним видом адміністративних стягнень за земельні правопорушення є штраф, що стягується із суб'єкта правопорушення до державного бюджету з метою покарання правопорушника. Його розмір визначається в межах санкції конкретної статті КУпАП з урахуванням тяжкості вчиненого проступку, особи порушника, ступеня його вини, майнового стану, а також обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, у кратному відношенні до неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що діє в Україні на момент вчинення правопорушення.

Згідно зі ст. 38 КУпАП адміністративне стягнення може бути накладене не пізніше двох місяців з дня вчинення правопорушення, а у разі правопорушення, що триває, – двох місяців з дня його виявлення, за винятком випадків, коли справи про адміністративні правопорушення підвідомчі суду (судді). Штраф має бути сплачений порушником не пізніше 15 днів з дня вручення йому постанови про його накладення, а у разі оскарження чи опротестування такої постанови – не пізніше 15 днів з дня повідомлення про залишення скарги чи протесту без задоволення. Якщо штраф у зазначений

термін не сплачено, він стягується у примусовому порядку, причому у подвійному розмірі (ст. ст. 307, 308 КУпАП). Останнім часом у наукових працях [6, с. 7-8; 7, с. 156] та іншій правовій літературі обґрунтовується необхідність виділення, поряд із традиційними видами юридичної відповідальності, ще й спеціального виду відповідальності за порушення земельного законодавства. Вона найчастіше іменується земельно-правовою відповідальністю.

Визначення та застосування спеціальної відповідальності за земельні правопорушення обґрунтовується таким: земля як об'єкт природи має певну специфіку, відмінну від інших об'єктів матеріального світу, тому застосування традиційних засобів юридичної відповідальності є недостатнім для забезпечення належного правового режиму її використання та охорони; основною метою законодавчого закріплення та практичного застосування спеціальних земельно-правових заходів є відновлення попереднього стану у земельних відносинах; спеціальні заходи відповідальності проявляються не стільки у настанні несприятливих наслідків для порушника земельного законодавства, скільки у відшкодуванні витрат, завданих незаконним використанням земельної ділянки [3, с. 587-588].

До спеціальної земельно-правової відповідальності пропонується віднести примусове припинення права користування земельною ділянкою, обов'язок знести власником земельної ділянки чи землекористувачем самовільно зведений об'єкт чи повернути самовільно зайняту земельну ділянку [3, с. 588]. Проте за самовільне зайняття земельної ділянки передбачена кримінальна відповідальність за ст. 197-1 КК України та адміністративна – за ст. 53-1 КУпАП. На думку автора, натепер виділення земельно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності вбачається спірним питанням. Як вказують науковці у галузі земельного права [4, с. 485; 8, с. 425; 9, с. 70], його вирішення є складовою частиною більш загальної дискусії щодо виділення галузевих видів юридичної відповідальності.

Вважаємо слушною думку Ю. С. Шемшученка про те, що застосування заходів впливу на правопорушників у сфері земельного права не є достатньою підставою для виділення нового виду юридичної відповідальності, оскільки позбавлення права землекористування здійснюється переважно на підставі норм адміністративного права та в адміністративному порядку, а тому є адміністративною відповідальністю [10, с. 29].

2.2. Суб'єкт і суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення у сфері земельних відносин

Земля є одним з найбільш цінних національних багатств, яке перебуває під особливою охороною держави, і тому протиправні дії, які вчиняються у цій сфері, інколи мають великий суспільний резонанс. На теперішній час дуже актуальним є питання забезпечення законності та правопорядку у всіх сферах суспільного життя, і земельна галузь не є виключенням. На сьогодні ситуація із регулюванням та захистом суспільних відносин щодо користування та розпорядження землею ще залишається далекою від ідеалу. Ми можемо спостерігати, що мають місце маніпулювання з дозвільними документами в сфері земельних відносин, незаконні забудови землі, порушення прав громадян на кадастрову інформацію, корупційні діяння тощо. Прикрим є те, що значна маса зловживань в сфері земельних відносин здійснюються за активної участі посадових осіб місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування.

Дуже багато протиправних діянь, що вчиняються представниками органів влади в сфері земельних відносин, заборонено нормами адміністративного законодавства, а переважна їх більшість внесена до Кодексу України про адміністративні правопорушення в якості адміністративних проступків.

Складність розглядуваного питання складається в тім, що у Кодексі України про адміністративні правопорушення не має спеціальної глави (на відміну від Кримінального кодексу України), яка б була присвячена виключно

«службовим правопорушенням». Відповідно до статті 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків, а отже такі правопорушення можуть знаходитися у будь-якій главі чинного КУпАП.

Крім того, земельні відносини, як суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею, мають екологічну та економічну складову, отже, слід уважно розглядати склади правопорушень, які вчиняються в сфері охорони навколишнього природного середовища та здійснення господарської діяльності, на предмет їх можливого вчинення відповідно до сфери земельних відносин.

Аналіз праць фахівців, які здійснювали дослідження понять «службове правопорушення», «посадова особа», «службовий злочин» та чинної нормативно-правової бази [7-11] дає нам змогу стверджувати, що суспільне небезпечне діяння щодо службової сфери завжди обумовлене правовим становищем суб'єкта, який вчиняє службовий злочин:

- а) або шляхом використання службового становища, діючи у межах своїх повноважень;
- б) або внаслідок виходу за межі прав та повноважень, наданих йому за посадою чи у зв'язку із службовою діяльністю, яку він здійснює;
- в) або внаслідок невиконання чи неналежного виконання покладених на нього службових обов'язків.

Зазначені правопорушення мають загальні спільні риси, до яких належать:

- 1) вчинення діяння з використанням посадового становища або у зв'язку з обійманню посадою;
- 2) всупереч інтересам служби.

Визначаючи термін «посадова особа», необхідно виходити з правозастосовної практики, яка зазначає, що головним критерієм віднесення особи до кола посадових осіб є наявність в неї організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій.

Отже, суб'єктів службового адміністративного правопорушення у сфері земельних відносин можна розглядати в широкому та вузькому аспектах.

У вузькому аспекті суб'єктом службового адміністративного правопорушення у сфері земельних відносин є особи, які здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій в сфері земельних відносин. Такі особи, як правило, не мають конкретного правового зв'язку із земельною ділянкою, а виконують, здебільшого управлінські та контрольні функції: наприклад посадові особи Міністерства аграрної політики та продовольства, Державної інспекції сільського господарства, Державного агентства земельних ресурсів.

У широкому аспекті до таких осіб можна додати тих, хто виконує організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції на державних, комунальних чи приватних підприємствах, які мають з певною земельною ділянкою правовий зв'язок (власник, користувач): директор підприємства, головний інженер. Важливим для визнання таких осіб суб'єктами правопорушення є те, що до їх повноважень мають входити обов'язки щодо дотримання вимог земельного законодавства України.

Таким чином, службове адміністративне правопорушення у сфері земельних відносин – це суспільно-шкідлива, протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею, що вчиняється особами, які здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах

місцевого самоврядування, на державних, комунальних, приватних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій.

Класифікувати службові адміністративні правопорушення в сфері земельних відносин можна, наприклад, відповідно до сфери їх вчинення. Корупційні адміністративні правопорушення.

Корупційні адміністративні правопорушення в сфері земельних відносин є особливим видом службових правопорушень в цій сфері. Дуже часто з метою отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб шляхом протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей службові особи порушують вимоги чинних нормативних актів в земельній сфері.

Вивчення статистичних даних МВС України показує, що протягом 2018 року кількість протоколів про корупційні правопорушення, направлених до суду, складало 2168, всього за такі правопорушення притягнуто до адміністративної відповідальності 1696 осіб, з них 43 особи притягнуті судами до відповідальності корупційні адміністративні правопорушення у земельній сфері [12].

Державне агентство земельних ресурсів повідомляє, що протягом 2018 року за результатами опрацювання інформації, що надійшла від територіальних органів земельних ресурсів, отримано повідомлень щодо державного службовця та одного працівника, затриманих під час вчинення злочинів або стосовно яких порушені кримінальні справи, а також семи державних службовців, стосовно яких складені протоколи про вчинення корупційних правопорушень, з яких 26 особи – начальники та заступники начальників територіальних органів Державного агентства земельних ресурсів.

До корупційних правопорушень можна віднести:

– порушення встановлених законом обмежень або заборони щодо одержання дарунка (пожертви) (стаття 172-5 КУпАП);

- порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів (стаття 172-7 КУпАП);
- незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (стаття 172-8 КУпАП);
- невжиття заходів щодо протидії корупції (стаття 172-9 КУпАП).

Суб'єктами даних правопорушень є:

- а) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування в сфері земельних відносин:
 - державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;
 - посадові та службові особи інших державних органів.
- б) особи, які прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування в сфері земельних відносин:
 - посадові особи юридичних осіб публічного права;
 - особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, оцінювачі тощо) [13].

Протоколи за дані правопорушення мають складати: органи внутрішніх справ, органи Служби безпеки України, прокуратура. Протокол про вчинення адміністративного корупційного правопорушення разом з іншими матеріалами у триденний строк з моменту його складення надсилається до місцевого загального суду за місцем вчинення корупційного правопорушення. Справи розглядають районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді) [14].

Конституцією України закріплено право громадян на отримання інформації для реалізації своїх прав та свобод. В сфері земельних відносин це право також займає власну нішу. Адже така інформація може бути пов'язана із екологічним станом земель, або з порядком користування та розпорядження земельними ділянками. Крім того, в сфері земельних відносин дуже великим є обсяг звернень громадян до відповідних суб'єктів управління (як державного, так і самоврядного).

Отже, наступна група службових правопорушень в сфері земельних відносин пов'язана саме з правом на інформацію. До них ми віднесемо наступні діяння:

- відмова від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації (стаття 91-4 КУпАП);
- порушення права на інформацію та права на звернення (стаття 212-3 КУпАП). Об'єктом цього правопорушення є суспільні відносини у сфері інформації (екологічної інформації).

Предметом правопорушення, відповідно до тематики дослідження, є інформація в сфері земельних відносин, в тому числі екологічного характеру [14].

Суб'єктом правопорушення може бути посадові особи, які відповідальні за володіння та розпорядження публічною інформацією в сфері земельних відносин, в тому числі екологічного характеру, а також працюють із зверненнями громадян (рис. 2.3) [15]. Складати протоколи за статтею 91-4 КУпАП має право, окрім тих осіб, що розглядають справи (п. 12 статті 255 КУпАП), громадський інспектор з охорони довкілля.

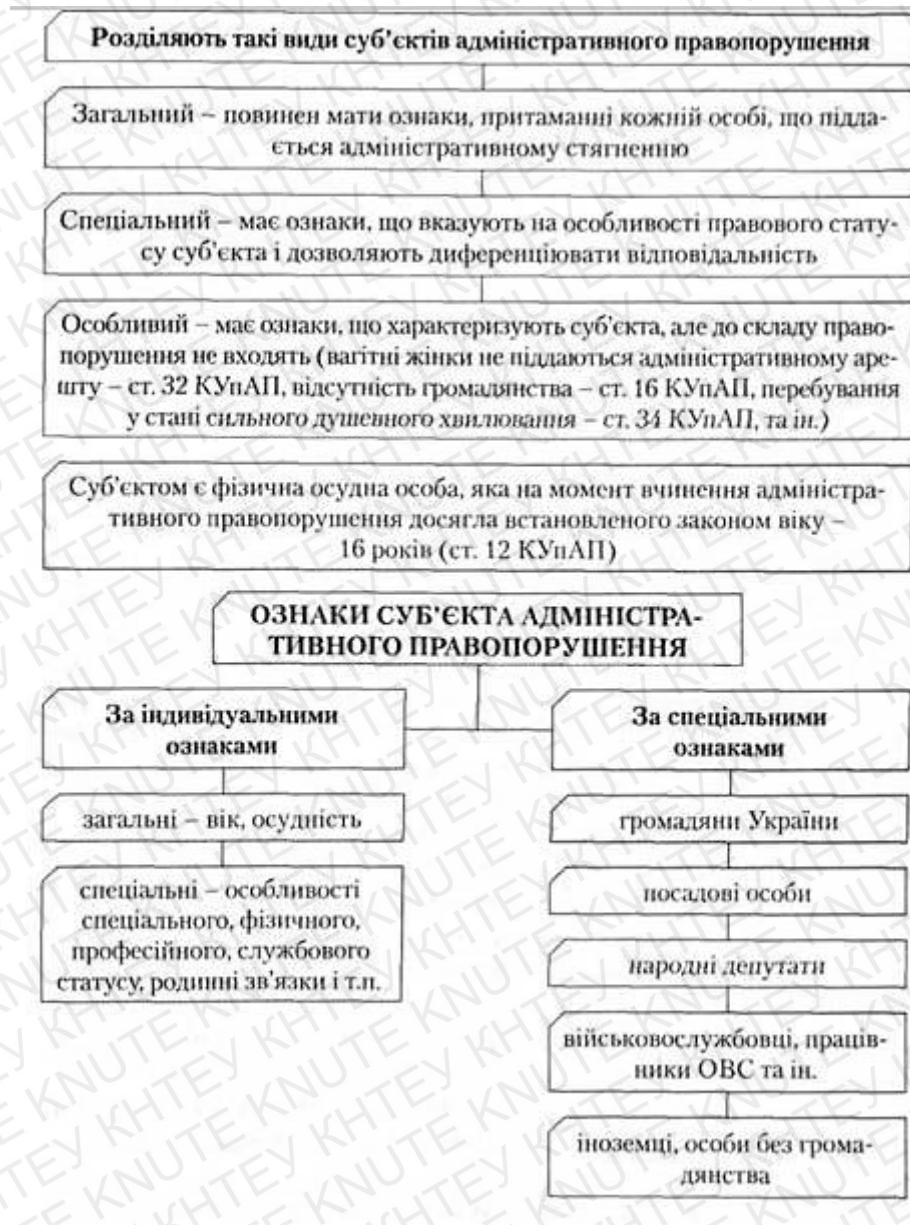

Рис. 2.3 Суб'єкт адміністративного правопорушення

Розглядає справи про адміністративні правопорушення, передбачені цією статтею, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів – Головний державний інспектор, старші державні інспектори, державні інспектори з охорони навколишнього природного середовища [44].

Правопорушення щодо дозвільної та ліцензійної діяльності в сфері земельних відносин. До таких порушень відносяться:

- порушення вимог законодавства з питань видачі документів дозвільного характеру (стаття 166-10 КУпАП);
- порушення законодавства про ліцензування певних видів господарської діяльності (стаття 166-12 КУпАП).

Об'єктивна сторона правопорушення за статтею 166-10 складається у неповідомленні або несвоєчасному повідомленні про відмову у видачі документа дозвільного характеру у сфері земельних відносин, порушення дозвільним органом строків видачі документа дозвільного характеру у сфері земельних відносин; анулювання документа дозвільного характеру у сфері земельних відносин дозвільним органом з підстав, не встановлених законом [17].

Об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого статтею 166-12 КУпАП, полягає у порушенні встановлених законом строків для повідомлення про прийняття рішення про видачу, відмову у видачі ліцензії або її копії, про залишення заяви про видачу ліцензії або її копії без розгляду; порушення встановлених законом строків для оформлення ліцензії або її копії, видачі дубліката ліцензії, видачі переоформленої ліцензії; вимагання непередбачених законодавством документів для одержання такої ліцензії.

Серед прикладів такої діяльності в сфері земельних відносин можна навести повноваження Державного агентства земельних ресурсів, яке видає ліцензії на провадження господарської діяльності з проведення землеоціночних робіт та земельних торгів [17].

Протоколи про адміністративні правопорушення за статтями 166-10 та 166-12 складають уповноважені особи Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва [18]. Розглядають справи районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди [14].

Суб'єкт правопорушення – посадові особи дозвільних органів, які здійснюють погодження, видають дозволи, висновки, свідоцтва у сфері земельних відносин, наприклад, посадові особи Департаменту державної експертизи та ліцензування Державного агентства земельних ресурсів.

Адміністративні правопорушення, які пов'язані із земельпорядною документацією та порядком ведення Державного земельного кадастру:

а) перекручення або приховування даних державного земельного кадастру (стаття 53-2 КУпАП);

б) порушення законодавства про Державний земельний кадастр (стаття 53-6 КУпАП);

в) порушення строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою (стаття 53-5 КУпАП).

Об'єктом зазначених правопорушень є суспільні відносини у сфері землеустрою, державного управління земельними ресурсами, державного контролю за використанням та охороною земель, моніторингу земель. Державний земельний кадастр містить дані реєстрації права власності, права користування землею та договорів на оренду землі, обліку кількості та якості земель, бонітування ґрунтів, зонування територій населених пунктів, економічної та грошової оцінки земель.

Об'єктивна сторона цих правопорушень полягає у: – перекрученні або приховуванні даних державного земельного кадастру.

Приховування означає неповідомлення відповідної інформації належним адресатам або несвоєчасне подання їм. Поняттям приховування може охоплюватися також відмова надати певні відомості у відповідь на запит уповноваженого суб'єкта.

Перекручення – це подання завідомо неправдивих відомостей, які вводять адресата в оману у питанні даних державного земельного кадастру;

– порушенні встановлених законом строків внесення відомостей до Державного земельного кадастру, вимагання непередбачених законом документів для внесення відомостей до Державного земельного кадастру;

– порушенні посадовою особою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування встановленого законодавством строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою.

Суб'єкти правопорушень:

– посадові особи Державного агентства земельних ресурсів та Державного підприємства «Центр державного земельного кадастру», як держателі та адміністратори Державного земельного кадастру (статті 53-2, 53-6 КУпАП);

– посадові особи органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, які мають погоджувати документацію із землеустрою (наприклад Державного агентства земельних ресурсів, виконавчий орган міської ради у сфері містобудування та архітектури, територіальні органи Міністерства екології та природних ресурсів тощо) (стаття 53-5 КУпАП).

Розглядають справи про зазначені адміністративні правопорушення та накладають стягнення:

– головний державний інспектор, старші державні інспектори, державні інспектори сільського господарства (стаття 53-2 КУпАП);

– головний державний інспектор, старші державні інспектори, державні інспектори з охорони навколишнього природного середовища (статті 53-5, 53-6 КУпАП) [14].

Отже, чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення не оперує поняттям «службова особа», у статті 14 використовується термін «посадова особа» на відміну від Кримінального кодексу України.

Службові адміністративні правопорушення на відміну від певних видів службових злочинів мають формальний склад, ознакою якого є те, що для визнання діяння адміністративним проступком обов'язковою є наявність діяння без настання шкідливих наслідків.

РОЗДІЛ 3 ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

3.1. Світовий досвід правового регулювання адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин

Детально дослідив процедурне адміністративне деліктне законодавство окремих європейських держав О. Банчук. Зокрема, він установив таке. Належність правовідносин щодо порушення порядку в Німеччині до широкого карного права зумовлює поширення загальних положень Карного процесуального кодексу на провадження у справах про порушення порядку, яке сам Закон про порушення порядку йменує «провадженням з накладення штрафу». У цій країні Закон про порушення порядку встановлює велику кількість обмежень для поліції, адміністративних органів і прокуратури порівняно з карною процедурою в застосуванні заходів примусу. Так, чиновники поліцейської служби, які призначені слідчими особами прокуратури, мають право приймати рішення про проведення вилучень, обшуків, обслідувань. Але не допускається поміщення особи в стаціонар, її арешт чи тимчасове затримання, вилучення поштових відправлень і телеграм тощо.

Тільки за рішенням суду дозволяється доставляти обвинувачених у вчиненні порушень порядку («зачеплених осіб») та свідків, які не з'являються на виклик за повісткою. Дозволяється навіть прийняття судом рішення про утримання під вартою свідка, який відмовляється надавати свідчення суду, з метою примушення його до свідчень. Строк цього утримання не може перевищувати шести тижнів. Такий самий строк арешту передбачається для осіб, які не сплачують штраф відповідно до рішення, що набрало законної сили. В окремих випадках за сукупністю вчинених порушень порядку строк арешту для примушення до сплати штрафу може становити 3 місяці (якщо

особа свідомо відмовляється від сплати штрафу за наявності в неї майна чи грошових коштів) [61, с. 145].

Арешт осіб, які свідомо відмовляються від сплати штрафу за наявності в них майна чи грошових коштів, є необхідним способом примушення порушника до виконання накладеного на нього стягнення (враховуючи стан і кількість приміщень для затриманих в Україні, такий досвід в нашій державі є можливим лише в перспективі).

Провадження в справах про адміністративні проступки в Австрійській Республіці регулюється положеннями Закону «Про загальну адміністративну процедуру» від 1991 р. У Законі «Про адміністративні покарання» встановлюються особливості відповідного провадження. Адміністративні органи за австрійським законодавством мають значні повноваження щодо застосування заходів примусу під час адміністративного карного переслідування, зокрема примусовий привід особи, визначення обвинуваченому зобов'язання внесення будь-якого виду забезпечення з метою запобігання ухилення від переслідування чи покарання (внесення грошової суми, застава речі тощо). Розмір забезпечення не може бути більшим 2 180 євро чи грошового штрафу, який може бути призначений за вчинений проступок [61, с. 149–152].

Внесення будь-якого виду забезпечення з метою уникнення ухилення порушника від переслідування чи стягнення також є позитивним досвідом запобігання та протидії правопорушенням, який у перспективі, пов'язаний із стабілізацією соціально-економічного життя, може бути впроваджений у вітчизняну юридичну практику. Карно-правова природа порушень порядку в Португальській Республіці зумовила поширення нормативних актів у сфері кримінального процесу і на процедуру стосовно цих порушень, щоправда з деякими винятками та особливостями.

Одним із дозволених заходів примусу є встановлення особи (її ідентифікація). З цією метою уповноважені представники мають право вимагати документи в особи. Остання може бути затримана на строк до 24

годин – за умов неможливості встановити особистість порушника, якого застали на місці вчинення діяння [61, с. 172–173].

У Чеській та Словацькій республіках до особи адміністративний орган має право застосовувати тільки один примусовий захід – вилучення предмета [61, с. 181–183]. Регулюванню процедури накладення санкцій за вчинення проступків у Республіці Словенія присвячена переважна частина Закону «Про проступки». Належність законодавства про проступки до широкого карного законодавства зумовлює й поширення загальних положень Закону про карне провадження на провадження стосовно проступку (п'ятий абзац ст. 45 та ст. 67 Закону «Про проступки»).

У Словенії не допускається застосування будь-яких заходів примусу без дозволу суду. Така процедура і повноваження суду є зрозумілими, з огляду на співвідношення між законодавством про проступки та карним законодавством. Тільки два примусових заходи (затримання особи, яка перебуває під впливом алкоголю або інших психоактивних засобів, та привід особи, затриманої під час проступку) можуть застосовуватися без попереднього дозволу суду за рішенням представника відповідного органу (поліцейського) на підставі статей 109 і 110 Закону «Про проступки» [61, с. 190–191]. При цьому затримання особи, яка перебуває під впливом алкоголю або інших психоактивних засобів, здійснюється тільки в разі, якщо існує небезпека продовження протиправного діяння. А привід особи, затриманої під час учинення проступку, використовується поліцейськими за таких обставин:

- 1) неможливо встановити особу;
- 2) особа не має місця постійного проживання (перебування);
- 3) особа може уникнути відповідальності внаслідок від'їзду за кордон;
- 4) особа й надалі вчинятиме проступок чи буде його поновлювати.

Ці затримання не можуть тривати понад 12 годин. Але протягом трьох годин з моменту фактичного затримання особі зобов'язані повідомити про причину затримання та її права (на мовчання, негайну правову допомогу, повідомлення найближчих родичів про затримання). Факт затримання особи

зараховується їй під час сплати штрафу у разі визнання її винуватою у вчиненні проступку – 20 євро штрафу за затримання тривалістю до 12 годин і 40 євро штрафу за затримання тривалістю понад 12 годин (затримання на підставі дозволу суду) [61, с. 187, 190–191].

Такий механізм урахування часу затримання під час сплати штрафу (зменшення його розміру залежно від тривалості затримання) уявляється вдалим з огляду на те, що він відповідає вимогам принципу справедливості під час накладення адміністративного стягнення. У цілому, як впливає із вищенаведеного, у країнах Східної Європи (Польща, Словенія, Чехія тощо), які більш наближені за характером правової системи до України, застосовуються заходи запобігання, аналогічні до національних адміністративно-запобіжних заходів (перевірка документів, виклик особи, огляд особи і предмета).

Позитивним досвідом, про який щойно згадувалося і який може бути запозичений для України, є також досвід Словенії щодо затримання особи, що перебуває під впливом алкоголю або інших психоактивних засобів у випадках, коли існує небезпека продовження протиправного діяння. Таким чином, здійснюється запобігання вчиненню особою нових правопорушень.

Основними принципами політики Європейського Союзу щодо власності на землю, зокрема сільськогосподарського призначення, є забезпечення права на вільний рух капіталу, відкриття та ведення приватного бізнесу та відсутність дискримінації. У більшості країн – членів Європейського Союзу – відсутні юридичні обмеження щодо володіння сільськогосподарськими землями (будь-яка фізична чи юридична особа може законно придбати сільськогосподарську землю та володіти нею). Юридичні обмеження щодо володіння сільськогосподарськими землями передбачають обмеження кількості потенційних покупців і конкуренцію з боку ринку продажу сільськогосподарських земель.

У країнах, що пізніше стали членами Європейського Союзу, як правило, вводяться обмеження щодо володіння сільськогосподарськими землями для

іноземців (зокрема для громадян держав-членів Європейського Союзу). Так, у Чехії та Словаччині діє обмеження щодо іноземних фізичних та юридичних осіб, які не можуть купувати сільськогосподарську землю, що спрямовано на запобігання спекуляції сільськогосподарськими землями у державах-членах Європейського Союзу.

У Болгарії проведення земельної реформи почалося на початку 90-х років ХХ сторіччя, коли право власності на землю отримали всі, хто міг довести, що був її власником до 1946 року. Колишнім землевласникам поверталася вся земля. Таким чином, на сьогодні у приватній власності сконцентровано 98% фермерських земель. Для нових власників запроваджувався мораторій на продаж строком на три роки. На сьогодні існує лише часткове обмеження щодо участі іноземного капіталу в аграрному землеволодінні. Тобто досвід Болгарії є досить цікавим з точки зору адміністративно-правового захисту земель сільськогосподарського призначення. Придбати землю тут можуть громадяни Болгарії, юридичні чи фізичні особи, які перебувають на території країни більше п'яти років, компанії з країн, з якими Болгарія уклала міжнародні угоди, а також з країн-членів Європейського Союзу. Ціни на землю не регулюються, обмежень щодо площі, яка може бути продана одній особі, немає. Середня вартість сільськогосподарських земель становить 4,5 тис. доларів за 1 гектар [62].

В Естонії реформа почалася на початку 90-х років ХХ сторіччя. Найскладнішим завданням було знайти баланс між реституцією – поверненням земель колишнім власникам – і дистрибуцією державних земель між селянами, які працювали на ній за часів СРСР. Цей процес значно ускладнював реформу, яка затягнулася на роки. Іноземцям майже одразу було дозволено брати участь у купівлі землі за умови лише фермерського її використання, а також узаконювалося право зміни цільового статусу землі після п'яти років її використання за прямим призначенням [62].

Захист права земельної власності в країнах-учасницях ЄС запроваджується завдяки політиці сільського розвитку, що ґрунтується на

веденні спільної аграрної політики, створенні фондів підтримки аграріїв, наданні технічної допомоги, розробленні національних, цільових програм і перспективних планів розвитку.

Для країн ЄС характерним є розроблення стратегічних документів із розвитку земельної сфери на 5-10 років. Так, комплексні багатофункціональні системи державного адміністрування використання та охорони земель, які започатковано наприкінці XX і на початку XXI ст. у країнах ЄС, містять: багатоцільовий кадастр, електронний менеджмент і сучасні геоінформаційні та навігаційні технології. Вирішення питань розвитку землекористування розглядається в діалектичній єдності за принципом «від загального до конкретного» або «від конкретного до загального». При цьому комплексні багатофункціональні системи земельного адміністрування (LAS) визнають землеустрій як основний механізм управління земельними ресурсами, забезпечують функціональні взаємини між інфраструктурою LAS, інфраструктурою просторових даних, просторовою інформацією щодо діяльності державного, муніципального та приватного секторів [62]. Країнам ЄС надаються дотації за здійснення контролю за забрудненням земель, підтримку стабільних ландшафтів, дотримання ґрунтоохоронних заходів, єдиних стандартів застосування хімікатів.

Для забезпечення стійкості агроландшафтів в Данії, Австрії, інших країнах ЄС кожен землевласник зобов'язаний вивести з економічного обігу 10-13% земель [62]. Детально аналізуючи досвід країн-учасниць ЄС щодо адміністративно-правового захисту земель сільськогосподарського призначення, слід зосередитися на важливих аспектах досвіду такої країни, як Англія (Велика Британія). Слід зазначити, що Велика Британія не є аграрною державою.

Не встановлено обмеження щодо площі землі, яка перебуває у приватній власності, крім Шотландії, де мінімальна ділянка має становити 0,3 гектара.

Ірландія має один із найбільш лібералізованих ринків землі у ЄС. Процес перерозподілу земель відбувався під контролем держави та з урахуванням

субсидіювання, традиційно довгострокові позики видавалися селянам на 66 років.

Обмежень на купівлю землі в Ірландії для іноземців не існує. Лише для юридичних осіб – нерезидентів ЄС – вимагається одержання дозволу земельної комісії. Обмежень щодо мінімальної чи максимальної площі, яка може перебувати у власності однієї особи, немає.

Цікавою з правової точки зору та позитивних аспектів використання досвіду країн-учасниць ЄС щодо адміністративно-правового захисту земель сільськогосподарського призначення є Німеччина, а тому слід проаналізувати її практику. Німеччина є країною з традиційно високим рівнем механізації та запровадження екологічно ошадних технологій в агровиробництві.

Слід також зосередити свою увагу на позитивних моментах досвіду саме цієї країни. У Німеччині переважають середні фермерські господарства і великі корпоративні ферми. Ринок східних федеральних земель майже вчетверо жвавіший, ніж західних. Середній розмір земель, які купуються і продаються, у східних регіонах вищий, ніж у західних.

Схожі проблеми існують і в США, Канаді, Японії, Китаї та в більшості інших країн-учасниць ЄС. Щоб цьому запобігти, упродовж останніх десятиліть посилюється роль держави в земельному адмініструванні. Усі види землевпорядної документації здебільшого розробляються за участю й під контролем органів державної та місцевої влади, враховуючи суспільні інтереси. На основі розробленої та затвердженої документації здійснюється планування використання земель, зонування території, державне регулювання земельних відносин за допомогою економічних, правових і організаційних заходів на державному, регіональному, місцевому рівнях і на рівні землеволодіння чи землекористування. Останніми роками закордонні вчені доводять необхідність державного адміністрування використання та охорони земель (земельного адміністрування) – як основи для втілення в життя земельної політики держави. Це означає, що реалізація основних засад земельної політики щодо активізації ролі земельного капіталу в економіці

землекористування без поєднання функцій управління землекористуванням і землеустрою не можлива. Країни, що підсилили за останні роки державне адміністрування використання та охорони земель, використовуючи механізм землеустрою, практично не мають проблем при відведенні земельних ділянок для державних і громадських потреб, зберігають оптимальне співвідношення між сільськогосподарськими, лісовими, природоохоронними, поселенськими землями, запобігають вилученню сільськогосподарських угідь для несільськогосподарських потреб, здійснюють систему природоохоронних заходів.

Цікавими є також положення прогресивного досвіду Польщі щодо захисту земель сільськогосподарського призначення. Адже проблеми захисту земель сільськогосподарського призначення в ній і в нашій країні мають як спільні, так і відмінні риси, і середня якість площ сільськогосподарського виробництва в обох країнах відрізняється [63]. В Україні землі є кращими з точки зору якості, ніж у Польщі, крім того аграрна структура землі в обох країнах відрізняється. В Україні переважають великі орендні підприємства, в Польщі – малий приватний (індивідуальний) сектор із середнім розміром сільськогосподарського холдингу – 7,9 га. Це вносить відповідну специфіку у захист земель сільськогосподарського призначення. В Україні потребують захисту власники земельних ділянок (паїв), а також їх земля, адже орендар експлуатує чужу землю повною мірою, що призводить до висадження ґрунтів, їх ерозії тощо. У Польщі такі проблеми відсутні [63]. З урахуванням світового досвіду, а також того, що в розвинутих країнах рівномірно розвиваються як орендні відносини, так і ринок земель сільськогосподарського призначення, Україні необхідно розвивати такі напрями.

З точки зору прогресивних положень, досить цікавою є практика Румунії щодо адміністративно-правового захисту земель сільськогосподарського призначення.

В Румунії до земель сільськогосподарського призначення віднесено: продуктивні сільськогосподарські угіддя (рілля, виноградники, сади,

хмельові і шовковиці ділянки, пасовища, оранжереї, теплиці, лісову рослинність, якщо не є частиною лісів, лісові пасовища), зайняті будівлями підприємства агробізнесу, рибальства і меліорації, під'їзні доріг сільської інфраструктури, платформи і сховища, які обслуговують потреби сільськогосподарських і непродуктивних земель [64].

У Румунії відбувся процес передання землі з державної власності в приватну шляхом дистрибуції та часткової реституції. Обмеження на придбання сільськогосподарських активів незначні: покупець повинен мати професійний досвід чи кваліфікацію управління агросектором, максимальна площа для фізичних осіб становить 100 гектарів. У Румунії 94% земельного фонду перебуває у приватній власності. Після вступу країни до ЄС 2007 року було запроваджено мораторій строком на сім років для продажу земель нерезидентам. 2014 року його строк закінчився, і ринок став відкритим для іноземного капіталу.

Слід уточнити, що порушення норм земельного законодавства тягне за собою адміністративну відповідальність у таких випадках: переведення земель сільськогосподарської призначення в іншу категорію; неналежне утримання власниками землі своїх зобов'язань щодо якості; розташування на землях сільськогосподарського призначення будь-яких об'єктів; допущення деградація земель.

Основними видами адміністративних санкцій є штрафи, які накладаються адміністративними органами – такими як Міністерство сільського господарства, Міністерство водних ресурсів, лісового господарства та охорони навколишнього середовища [64].

Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними. Затверджено Постановою Кабінетом Міністрів України від 7.06.2017 р. № 413.

Отже, у багатьох країнах Західної Європи адміністративно-деліктне право фактично відсутнє і питання попередження, зокрема, запобігання та

протидії правопорушенням регулюються нормами кримінального та кримінально-процесуального права, проте, як і в українському законодавстві, для громадян та громадських об'єднань діє принцип «дозволено те, що не заборонено законом».

3.2. Вдосконалення правового регулювання адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин

Адміністративні правопорушення, незважаючи на формальну відсутність надто високого ступеня їх суспільної небезпеки, є масштабним і різноплановим явищем.

Потрібно вирішувати більш загальне і складне завдання – оновлювати, змінювати адміністративно-деліктне законодавство в цілому, в комплексі, що відповідатиме потребам України, що сприятиме вирішенню проблем та адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

У спеціальній літературі справедливо зазначалося про невідповідність правового регулювання інституту адміністративної відповідальності вимогам часу, тому він вимагає проведення систематизації адміністративного законодавства, зокрема його кодифікації з розмежуванням норм матеріального та процесуального права і виділенням останніх у Кодекс України про адміністративні проступки.

Поступовими тенденціями розвитку деліктного законодавства України на цей час мають бути: а) декриміналізація багатьох діянь, передбачених чинним Кримінальним кодексом, і визнання їх адміністративними правопорушеннями; б) максимально широке застосування за ці правопорушення таких стягнень, як виправні роботи, громадські роботи, арешт і штраф, а також позбавлення спеціального права, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та спеціальна конфіскація. Найбільш поширеним видом стягнення за проектом є штраф.

У цьому контексті варто розглянути й альтернативний проект Кодексу України про адміністративні проступки і стягнення, розроблений Центром

політико-правових реформ ще у 2007–2008 р. Проект розроблено лише на рівні Концепції, у вигляді формального законопроекту до Верховної Ради України він не вносився. Розробник Концепції реформування інституту адміністративної відповідальності в Україні, підготовленої Центром політико-правових реформ, О. Банчук вказує на те, що інститут адміністративної відповідальності в незалежній Україні не піддавався ґрунтовним змінам.

Адміністративні проступки, на думку авторів Концепції, мають бути підвідомчі лише органам виконавчої влади, виконавчим органам місцевого самоврядування, тобто адміністративним органам. Вилучення судів з числа суб'єктів, уповноважених застосовувати заходи адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних проступків, дасть змогу особам, які притягуються до відповідальності за вчинення адміністративних проступків, оскаржувати рішення до адміністративного суду в порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України.

Аналіз Кодексу України про адміністративні проступки дає змогу зробити висновок про необхідність реформування адміністративно-деліктного законодавства з метою забезпечення ефективності адміністративної відповідальності в частині попередження (запобігання) адміністративним правопорушенням.

Окремою проблемою у справі вдосконалення правового регулювання протидії адміністративним правопорушенням є згадана вище проблема оптимізації нормативного визначення і застосування адміністративних стягнень. На особливу увагу заслуговує необхідність уніфікації та зменшення переліку адміністративних стягнень, які, крім іншого, виконують превентивні функції та виступають як покарання за вчинення адміністративних правопорушень. Так, у сучасних умовах ринкової економіки втрачає ефективність такий вид адміністративного стягнення, як виправні роботи, одночасно перспективним стає інший захід – громадські роботи, тобто соціально корисна праця, що виконується у вільний від основної роботи чи

навчання час, виконується публічно і, таким чином, справляє виховний вплив як на самого правопорушника, так і на інших суб'єктів.

Так, під час опрацювання Кодексу доцільно окреслити в ньому аналог ст. 48 проекту Кодексу України про адміністративні проступки № 5558, яка передбачає можливість заміни штрафу, виправних робіт, адміністративного арешту на певну кількість годин громадських робіт. Важливо, щоб громадські роботи як різновид адміністративного стягнення виконувались у чіткій відповідності до вимог закону.

Важливим моментом, який потребує врахування під час зміни законодавства про адміністративні правопорушення, є включення юридичних осіб до кола суб'єктів відповідальності за адміністративні правопорушення, що також відповідало б сучасному зарубіжному досвіду (адміністративну відповідальність юридичних осіб передбачено законодавством Німеччини, Італії та Португалії; навіть кодекси таких пострадянських країн, як Білорусь, Казахстан, Азербайджан та деяких інших уже містять норми щодо відповідальності юридичних осіб).

ВИСНОВКИ

Проведений в дипломній роботі аналіз земельного законодавства України свідчить про те, що раціональне використання та охорона земель є одним із пріоритетних завдань державної стратегії в аграрній сфері. Зокрема, у частині 2 статті 4 Земельного кодексу України зазначено, що завданням земельного законодавства є регулювання земельних відносин із метою забезпечення прав на землю та раціонального використання й охорони земель.

А стаття 5 Земельного кодексу України проголошує забезпечення раціонального використання та охорони земель принципом земельного законодавства.

Формування та реалізація державної політики у сфері земельних відносин є складним і поліфункціональним процесом, ефективність якого беззаперечно залежить від його наукової обґрунтованості та розробленості науково-понятійного апарату.

Важливість цієї проблематики підтверджується великою кількістю наукових праць присвячених різним аспектам функціонування суб'єктів земельних відносин в Україні і які характеризуються тісними міждисциплінарними взаємозв'язками. Беззаперечною стратегічною метою наявних наукових досліджень є формування сучасної наукової бази сталого соціально-економічного розвитку держави, який не можливий без ефективного використання наявних земельних ресурсів і функціонування механізму держави щодо регулювання суспільно-економічних процесів в сфері земельних відносин.

Результати дослідження свідчать про досягнення мети і дають можливість зробити наступні висновки.

1. Проведено системний аналіз наукових праць вітчизняних дослідників, нормативно-правової бази щодо адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин.

2. Запропоновано запозичити позитивний зарубіжний досвід правового регулювання адміністративної відповідальності з метою імплементації в національне законодавство та юридичну практику.

3. Адміністративні правопорушення є специфічним різновидом правопорушень за законодавством України. Від інших різновидів вони відрізняються особливостями елементів складу, нормативних джерел, мети і характеру санкцій, суб'єктів, які їх застосовують.

4. Доведено, що адміністративна відповідальність у сфері земельних відносин є видом юридичної відповідальності фізичних і юридичних осіб, що виражається в застосуванні уповноваженими державою органами (судом і суб'єктами публічної адміністрації) певного виду адміністративного примусу – адміністративних санкцій за порушення прав і законних інтересів власників земельних ділянок, а також публічного інтересу держави й суспільства у сфері землекористування.

5. Здійснено порівняльну характеристику ефективного досвіду країн-учасниць ЄС та України щодо адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Не «керувати» людиною – служити їй. Віче 4 (157). – 2005. № 4. С. 10-15.
2. Аграрное земельное и экологическое право Украины. Особенности части учебных курсов. / Под ред. А. А. Погребного. — Х.:ООО “Одиссей”, 2001. — 287с.
3. Адміністративне деліктне законодавство: Зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні / автор-упорядник О. А. Банчук. – К.: Книги для бізнесу, 2007. – 912 с.
4. Адміністративне право : [підручник] / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богущкий та ін.]. – Харків: Право, 2010. – 624 с.
5. Адміністративне право : [підручник] / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богущкий та ін.]. – Харків: Право, 2010. – 624 с.
6. Адміністративне право України : [академ. курс] : [підруч. для студ. юрид. спец. ВНЗ] : [у 2-х томах] / голова ред. кол. В. Б. Авер'янов ; НАН України ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького – К. : Юридична думка, 2004. Т. 1 : Загальна частина. – К. : Юридична думка, 2004 – 583 с.
7. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку ХХІ століття) : [монографія] / В. В. Галуцько [та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Галуцька. – Херсон : Херсонська міська друкарня, 2010. – 378 с.
8. Адміністративне право. Загальна частина : [навч. пос.] / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.
9. Адміністративне право. Загальна частина : [навч. пос.] / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.
10. Адміністративне право: [навч. пос.] / О. І. Остапенко, З. Р. Кісіль, М. В. Ковалів, Р. В. Кісіль. – К.: Правова єдність, 2008. – 536 с.

- 11.Адміністративне право: [навч. пос.] / О. І. Остапенко, З. Р. Кісіль, М. В. Ковалів, Р. В. Кісіль. – К.: Правова єдність, 2008. – 536 с.
- 12.Алексеев С.С. Общая теория права : [монография в 2 томах]. М.: Юридическая литература., 1982. Т.2.: Техничко-юридическое содержание права.360 с.
- 13.Бандурка О.М., Бугайчук К.Л., Джагунов Г.В. та ін. Адміністративне право України : підручник. Харків. Видавництво Національного університету внутрішніх справ. 2004. 480 с.
- 14.Беженар Г.М., Жаренко В.Ф., Кисель В.І. та ін. Земельний кодекс України (КОМЕНТАР). Х. ТОВ «Одіссей», 2002. 600 с.
- 15.Братков С.І. Механізм адміністративно-правового регулювання земельних відносин. Актуальні проблеми держави і права. 2014. С. 95-100.
- 16.Вівчаренко О. А. Гарантії права власності на землю в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Олег Антонович Вівчаренко. – К., 2005. – 199 с.
- 17.Волох О. К. Попередження адміністративних деліктів органами внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / О. К. Волох – Дніпропетровськ, 2009. – 19 с.
- 18.Галуцько В.В. Теорія держави та права : конспект лекцій / В.В. Галуцько, Г.О. Пономаренко, В.К.Шкарупа; за заг. ред. В.К. Шкарупи. Херсон. ВАТ «ХМД», 2008. 280 с.
- 19.Гіда Є.О., Головатий М.Ф., Захаров В.Ф., Римаренко Ю.І., Кондратьєва Я. Ю. та інші. Загальна декларація прав людини. Політичний вимір діяльності Міністерства внутрішніх справ України (відповідь на виклики XXI століття). К. Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 292 с.
- 20.Гончаренко В., Андрушко П., Базова Т. та ін. 38. Галуцько В. В. , В. І. Олефір, М. П. Пихтін Адміністративне право України в сучасних умовах

- (виклики початку XXI століття) : монографія Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. 376 с.
21. Городецька І. А. Адміністративне право України. Загальна частина : [навч. посіб.] / І. А. Городецька. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – 192 с.
 22. Дмитренко І. А. Екологічне право України: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 164с.
 23. Дмитренко І. А. Екологічне право України: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 164с.
 24. Добрянська Н. В. Актуальні питання законодавчого регулювання адміністративної відповідальності та її систематизації / Н. В. Добрянська // Фінансове право. – 2012. – № 3. – С. 31–34. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fp_2012_3_11.pdf
 25. Дорохіна Ю. А. Забезпечення прав юридичної особи в адміністративних провадженнях : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ю. А. Дорохіна; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 20 с.
 26. Екологія і закон (Екологічне законодавство України): у 2 кн. / Відп. ред. В.І Андрейцев. К.: Хрінком Інтер, 1997. Кн.. 1. 704 с.
 27. Закон України "Про землеустрій" [Електронний ресурс]: Верховна Рада України; Закон від 22.05.2003 № 858-IV — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/858-15>
 28. Закон України "Про оцінку земель" [Електронний ресурс]: Верховна Рада України; Закон від 11.12.2003 № 1378-IV — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>
 29. Земельне право: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В. І. Демчика і П. Ф. Кулини. — К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2001. — 247с.
 30. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р., № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002.– № 3–4. – Ст.27.

31. Земельний Кодекс України. Коментар. / Під ред. Гетьмана А. П.; Шульги М. В. — Х.: ТОВ “Одіссей”, 2002. — С. 552 — 554.
32. Земельний Кодекс України. Коментар. / Під ред. Гетьмана А. П.; Шульги М. В. — Х.: ТОВ “Одіссей”, 2002. — С. 552 — 554.
33. Измайлов О. В. Ответственность за нарушение земельного законодательства : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Природоресурсное право; аграрное право; экологическое право» / Олег Викторович Измайлов – М., 1973. – 23 с.
34. Кодекс Украины об административных правонарушениях. Научно-практический комментарий. / Под ред. А. С. Васильева. — Х.: ООО “Одиссей”, 2002. — 1040 с.
35. Кодекс Украины об административных правонарушениях. Научнопрактический комментарий. / Под ред. А. С. Васильева. — Х.: ООО “Одиссей”, 2002. — 1040 с.
36. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Дод. до № 51. – Ст. 1122.
37. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х // Відомості Верховної Ради Української РСР – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122.
38. Колодій А. М. Теорія держави і права : навчальний посібник / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков [та ін.]. – К.: Юрінформ, 1995. – 185 с.
39. Коломоець Т. О. Адміністративне право України: Академічний курс : підручник / Т. О. Коломоець. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.
40. Колпаков В. К. Адміністративне право України : [підручник] / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
41. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : [монографія] / В. К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
42. Колпаков В.К., Кузьменко. О.В. Адміністративне право України: підручник. К. Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

43. Копейчиков В., Колодій А., Лисенков С., Пастухов В. та ін. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник. Київ. Юрінком, 1997. 320 с.
44. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
45. Лисенков С. Л. Теорія держави і права : підручник / [С. Л. Лисенков, А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров, В. С. Ковальський]; за ред. С.Л. Лисенкова. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 448 с.
46. Літошенко О. С. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / О. С. Літошенко; Київський національний економічний ун-т. – К., 2004. – 201 арк.
47. Літошенко О. С. Спеціальний вид юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства / О. С. Літошенко // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 5 (233). – С. 67–70.
48. Лук'янець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку / Д. М. Лук'янець ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : [б.в.], 2001. – 220 с.
49. Лютиков П. С. Юридические лица – субъекты административной ответственности: необходимость нормативной фиксации в действующем законодательстве Украины как гарантия качественного и прогрессивного развития административного законодательства [Електронний ресурс] / П. С. Лютиков // *Legea și viața*. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2013/4-md/7.pdf>.
50. Макаренко А. В. Адміністративне право. Загальна частина : [навч.-метод. посіб. для самот. вивчення дисципліни] / А. В. Макаренко. – К. : КНЕУ, 2008. – 264 с.

- 51.Макаренко А. В. Адміністративне право. Загальна частина : [навч.-метод. посіб. для самот. вивчення дисципліни] / А. В. Макаренко. – К. : КНЕУ, 2008. – 264 с.
- 52.Макаренко А. В. Адміністративне право. Загальна частина : [навч.-метод. посіб. для самот. вивчення дисципліни] / А. В. Макаренко. – К. : КНЕУ, 2008. – 264 с.
- 53.Миколенко А. И. О проблемах в сфере применения мер административного принуждения // Правова держава. — Одеса: Астропринт, 2000. — № 2. — С. 124-128.
- 54.Миколенко А. И. О проблемах в сфере применения мер административного принуждения // Правова держава. — Одеса: Астропринт, 2000. — № 2. — С. 124-128.
- 55.Миколенко О. І. Правова природа відшкодування матеріальної шкоди в порядку провадження в справах про адміністративні правопорушення // Актуальні проблеми держави та права. Збірник наукових праць ОДУ ім. І. І. Мечникова. — Одеса: Астропринт, 1998. — С. 105-110.
- 56.Миколенко О. І. Правова природа відшкодування матеріальної шкоди в порядку провадження в справах про адміністративні правопорушення // Актуальні проблеми держави та права. Збірник наукових праць ОДУ ім. І. І. Мечникова. — Одеса: Астропринт, 1998. — С. 105-110.
- 57.Мироненко Н. М. Законодавство України про адміністративні правопорушення та адміністративне судочинство : [посібник] / Н. М. Мироненко, С. М. Штефан, О. І. Виноградова. – К. : Прецедент, 2007. – 158 с.
- 58.Мілімко Л. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Мілімко Л. В. – Ірпінь, 2009. – 20 с.
- 59.Мірошниченко А. М. Земельне право України : підручник / А. М. Мірошниченко. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 678 с.

60. Мірошніченко А. М. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України / А. М. Мірошніченко, Р. І. Марусенко. 3-тє видання, змінене і доповнене. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 516 с.
61. Погрібний О. О. Земельне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного та І. І. Каракаша. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Істина, 2009. – 600 с.
62. Подлінев С. Д. Адміністративна відповідальність в Україні : [курс лекцій] / С. Д. Подлінев. – Одеса: Юридична література, 2008. – 648 с.
63. Семчик В., Кулинич П., Шульга М. Земельне право України: Академічний курс, К., Вид. дім «Ін Юре», 2008. 600 с.
64. Сливка М.М. Історико-правовий аспект формування і розвитку охорони навколишнього природного середовища в Україні. Адміністративне право і процес. № 4 (10). 2014. С. 158-164.
65. Службський І. Й. Адміністративна відповідальність юридичних осіб: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / І. Й. Службський ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2008. – 20 с.
66. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: [навч. посібник] / С. Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2007. – 624 с.
67. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: [навч. посібник] / С. Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2007. – 624 с.
68. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: [навч. посібник] / С. Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2007. – 624 с.
69. Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними. Затверджено Постановою Кабінетом Міністрів України від 7.06.2017 р. № 413.
70. Тимчасове положення про порядок здійснення органами Державного комітету України по земельних ресурсах державного контролю за використанням та охороною земель, затвердженому наказом Держкомзему України від 29 липня 1993р. №65.

71. Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия (издание 5, дополненное та переработанное) Москва: Юриформцентр, 2001. 972 с.
72. Федорук Н. С. Адміністративне право України (загальна частина) : [навч. пос.] / Н. С. Федорук. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 296 с.
73. Цвік М.В., Ткаченко В.Д., Богачова Л.Л. та ін. Загальна теорія держави та права. Х.: «Право», 2002. 427 с.
74. Шемшученко Ю. С. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды / Ю. С. Шемшученко, В. Л. Мунтян, Б. Г. Розовский. – К.: Наукова думка, 1978. – 280 с.
75. Штанько А. О. Правопорушення як вид правової поведінки : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 / А. О. Штанько – Київ, 2009.
76. Шульга М. В. Земельне право України : підручник / [М. В. Шульга (кер. авт. кол.), Г.В. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман та ін.]; за ред. М.В. Шульги. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.